

Мудрієвська І.І.

Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України

КУЛЬТУРА КОРОЛІВСТВА САУДІВСЬКА АРАВІЯ: ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД І СУЧАСНИЙ СТАН

У статті здійснено історичний огляд і розглянуто сучасний стан справ у сфері культури Королівства Саудівська Аравія. Зазначено, що культура і традиції Саудівської Аравії зазнали впливу арабської, ісламської спадщини, традицій бедуїнів, історичної ролі країни як давнього торговельного центру. Окреслено діяльність головних культурних інституцій країни. Звернуто увагу на архітектурні реставраційні проекти, які мають важливе історичне й культурне значення для Королівства. Стисло охарактеризовано найпоширеніші види саудівського мистецтва. Підкреслено, що держава зацікавлена в збереженні традиційних культури та мистецтва, що проявляється в тому числі в організації народних фестивалів, які регулярно проводяться в різних регіонах країни.

Проаналізовано зміни й новації, які відбулися у сфері культури в контексті реалізації програми реформ «Бачення 2030». Досліджено роль Міністерства культури як нової інституції в країні, на яку покладено функції реалізації державної політики у сфері культури, скеровування культурної трансформації Саудівської Аравії. Простежено вплив культури на зміцнення національної ідентичності й суспільної консолідації. Зроблено висновок, що розвиток саудівської культури майже повністю визначається державою, відбувається за домінування релігійних переконань і характеризується значним впливом історичних традицій. Проте на сучасному етапі в Королівстві Саудівська Аравія відбувається певна лібералізація та урізноманітнення культурного життя, яке наповнюється новими успішними проектами й заходами, що стосуються сучасних культури та мистецтва. Однак важливим складником культурної політики залишається збереження історико-культурної спадщини, також розпочато процес відкриття країни світові через знайомство з її культурним надбанням. Відзначено, що культурна трансформація триває й подальший її хід залежатиме від реалізації програми «Бачення 2030» і державної політики у сфері культури.

Ключові слова: Королівство Саудівська Аравія, культура, мистецтво, інституція, традиції, новації, програма «Бачення 2030», національна ідентичність.

Постановка проблеми. Королівство Саудівська Аравія (далі – КСА) займає стратегічно важливе положення на Близькому та Середньому Сході, відіграє ключову роль у сучасному поступі арабського світу. Королівство є батьківщиною зародження Ісламу, звідси його унікальне місце в ісламському світі.

Актуальність дослідження сфери культури такої впливової та провідної країни арабського світу, як Саудівська Аравія, зумовлюється потребою глибокого розуміння її менталітету, традицій, цінностей, що, у свою чергу, сприятиме реалізації завдань зовнішньої політики України в зазначеному регіоні.

Важливість вивчення обраної проблематики також доповнюється тим, що культура є сферою ствердження національної ідентичності й провідним чинником самоідентифікації членів соціуму, потужним засобом консолідації суспільства, що є особливо актуальним в умовах глоба-

лізації. Культура народу базується на традиціях. Традиційна культура відіграє важливу роль у національній самоідентифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У західній історіографії серед праць, присвячених проблемі культури КСА, нашу увагу привернули роботи Д.Е. Лонга [1] та С. Надав [2].

У праці американського дипломата, фахівця з регіону Близького Сходу, особливо Саудівської Аравії та країн Перської затоки, Д.Е. Лонга «Культура і звичаї Саудівської Аравії» (2005 р.) зазначено, що Саудівська Аравія – молода держава з давньою історією, а саудівське суспільство – одне з найбільш консервативних традиційних суспільств світу, що бореться з впливом модернізації, спричиненої значними нафтовими багатствами. Звернуто увагу, що саудівська культура постійно змінюється, культурний розрив між Заходом і саудівською ісламською культурою значний. Автор, який жив і працював у Саудівській Аравії, широко викорис-

товував свої зв'язки там, щоб залучити необхідні матеріали для написання зазначеної праці, тому наголошує, що його дослідження – це перший культурний огляд країни, який забезпечує своєчасне й авторитетне розуміння великої близькосхідної держави. У монографії теми стародавнього пустельного суспільства, просякнутого ісламськими цінностями та з наявним впливом сучасності, переплітаються в розділах про землю, народ та історію, традиційну ісламську культуру й модернізацію, розширені родинні та гендерні ролі, кухню й одяг, соціальні звичаї, свята, спілкування й засоби масової інформації тощо [1].

Однією з ґрунтовних історичних монографій (включає архівні та етнографічні матеріали) є робота науковця з Дартмутського коледжу С. Надав «З піску або ґрунту: генеалогія та племінна належність у Саудівській Аравії» (2015 р.), у якій досліджено саудівську культуру й суспільство, їх відносини з державою, розвиток генеалогічної культури Королівства як усно вписаної історичної традиції; пояснено, чому племінна генеалогія є важливою в сучасній Саудівській Аравії. Оскаржуючи враження, що саудівська культура визначається пуританською релігійністю чи економічними принципами, монографія показує, як дослідження й установлення родоводів стали впливовими явищами в сучасному саудівському суспільстві [2].

Серед праць російських науковців, які стосуються саудівської культури, варто відмітити роботу М.І. Ананьїна [3], а також частково цієї теми торкаються в працях Г.Г. Косач [4], О.П. Бібікова [5]. В українській науковій думці зазначена проблематика вивчалася побічно, тому можемо констатувати відсутність публікацій, які були б повністю присвячені вивченню предмету статті.

Постановка завдання. Зважаючи на необхідність розв'язання обраної наукової проблеми, мета статті полягає в дослідженні сфери культури Королівства Саудівська Аравія. Зазначена мета передбачає виконання таких дослідницьких завдань: окреслити діяльність головних культурних інституцій країни, стисло охарактеризувати найпоширеніші види саудівського мистецтва, проаналізувати зміни та новації, які відбулися в зазначеній сфері в контексті реалізації програми реформ «Бачення 2030», простежити вплив культури на зміцнення національної ідентичності й суспільної консолідації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створене в 1932 р. на основі бедуїнського суспільства, Королівство Саудівська Аравія до кінця

століття суттєво трансформувалося, увібравши в себе традиційні основи арабської та ісламської цивілізації. Саудівське суспільство є доволі складним, але його консолідують Іслам і традиція в духовній сфері, держава – у сфері суспільного життя. Саудівська Аравія є абсолютно теократичною монархією, главою держави є король із правлячої династії Аль Сауд. Державною релігією в Саудівській Аравії є ваххабізм. Це одна з течій в Ісламі, яка є рухом у межах найбільш суворой в Ісламі ханбалітсько-юридичної школи (мазгабу), у якому увага звертається на неухильне дотримання приписів Корану й Сунни, виконання настанов релігії. Іслам визначає політичне та громадське життя саудівського суспільства, утворює певні рамки для розвитку культури й мистецтва. Для саудівського суспільства, як і для більшості ісламських суспільств, характерними є релігійність, традиційність, стійкість сімейних цінностей, консерватизм. Багато традицій та елементів світогляду є багатовіковими.

Базові цінності саудівської культури багато в чому визначаються особливостями становлення й розвитку Королівства як держави. Культурна спадщина і традиції Саудівської Аравії сформувалися завдяки впливу не лише арабської, ісламської спадщини, традицій бедуїнів, а й історичної ролі країни як давнього торговельного центру. Вплив на культурні традиції мало також і паломництво, що здійснюється щороку вже 14 століть, до Мекки й Медини. Останніми роками в країні відбуваються значні культурні зміни, завдяки яким вікові традиції адаптуються до сучасного життя.

Саудівські традиції походять з ісламського віровчення й арабських звичаїв, які саудівці вивчають із раннього дитинства в сім'ї та пізніше в школі. Головними подіями в календарному році є періоди священного місяця Рамадан і здійснення паломництва до Мекки й/або Медини – Хаджу, які закінчуються релігійними святами – Ід аль-Фітра та Ід аль-Адха відповідно (традиційно відзначають в колі сім'ї та друзів), а також національне свято 23 вересня – день офіційного проголошення Королівства Саудівська Аравія [6].

В Основному нізамі (законі) правління Саудівської Аравії (акт конституційного значення, 1992 р.) зазначено, що держава буде спонсорувати науку, літературу й культуру, сприятиме науковим дослідженням, зберігатиме ісламську та арабську спадщину, здійснюватиме свій внесок в арабську, ісламську, людську цивілізацію (ст. 29) [7].

У Саудівській Аравії створена значна кількість інституцій, через які держава реалізує культурну

політику та які відповідають за збереження саудівської культурної спадщини, її популяризацію всередині країни й у світі (що є сучасним трендом ствердження країни у світовому співтоваристві в добу глобалізації). Однією з найбільших таких установ став Департамент культури в Міністерстві культури й інформації (у 2018 р. внаслідок реформ створено нове Міністерство культури), який спонсорував широкий діапазон культурних програм, зокрема клуби літератури і драми, класи фольклору, заходи в бібліотеках, розвиток мистецтва, рукоділля, підтримку наукових проектів. Департамент культури регулярно підтримував різні виставки, літературні читання та симпозиуми як в Ер-Ріяді, так і в регіонах. Підтримував він й участь саудівської сторони в міжнародних мистецьких і культурних заходах [6].

Як уже зазначалося, провідним напрямом у діяльності держави в культурній сфері є збереження культурно-історичного спадку країни, у тому числі архітектурного. Ключову роль у реалізації архітектурних реставраційних проектів відіграє Департамент музеїв і старожитностей (складник Верховної комісії з туризму), створений у 1974 р. Установа відповідає за розкопки, реєстрацію в спеціальному переліку, збереження доісторичних та історичних пам'ятних місць, об'єктів країни. Важливу археологічну роботу проводить також Відділ археології Університету Короля Сауда. Один із головних реставраційних проектів нині реалізується в м. Ед-Дірійя (місто в Саудівській Аравії на північному сході від Ер-Ріяда, з якого походить династія Аль Сауд) – столиці Першої саудівської держави (1744–1818 рр.). У 2010 р. центральний район Ед-Дірійя – Ет-Турайф – унесений до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Інші реставраційні проекти включають роботи в таких давніх історичних місцях, як Фау, Мадаїн-Саліх, Аль-Ула, Таума та вздовж дороги, яка веде до Мекки. У районі міст Мекки й Медини держава приділяє особливу увагу збереженню ісламської археологічної спадщини, реставрації мечетей, у тому числі найбільш відомих – Мечеті Аль-Харам у Мецці, Мечеті Пророка в Медині. Реставрація мечетей здійснюється по всій країні. Іншим шляхом збереження культурної спадщини є реставраційні роботи історичних кварталів багатьох міст Королівства, найвідомішими серед яких є Каср аль-Хокм в Ер-Ріяді, древніх районів Джиди й інших саудівських міст [6].

У Королівстві нараховується близько 11000 археологічних об'єктів. Для збереження цієї археологічної спадщини діють 230 реставрацій-

них проектів [8]. Нині до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО внесено 5 саудівських об'єктів: Археологічна ділянка Аль-Хіджр (Мадаїн Саліх) (2008 р.), історичний район міста Ед-Дірійя (2010 р.), історичний район міста Джиди (2014 р.), Наскальний живопис у провінції Халль (2015 р.), Оазис Аль-Ахса (2018 р.).

Королівство прагне презентувати історію та культуру держави за кордоном. Зокрема, із цією метою заплановано подорожуючу виставку – Saudi Archaeological Expo – у відомих музеях Європи та США. Виставка включає 320 археологічних артефактів різних історичних періодів, починаючи від кам'яного віку [9].

Департамент музеїв і старожитностей координує роботу музеїв країни, які існують у всіх 13 провінціях. У країні також поширені приватні музеї, наприклад, Музей людської спадщини в Джиді. Найбільшим державним музеєм є Національний музей Саудівської Аравії в Ер-Ріяді, відкритий 1999 р. на честь святкування століття захоплення фортеці Масмак Абдель Азізом, що передувало створенню сучасної саудівської держави [6].

Ведучи мову про саудівські культурні інституції, варто відзначити діяльність таких відомих установ, як Товариство культури і мистецтв Саудівської Аравії, Національна бібліотека імені Короля Фахда, Фонд імені Короля Фейсала.

Товариство культури і мистецтв Саудівської Аравії (The Saudi Arabian Society for Culture and Arts (SASCA) – перша організація, створена в 1972 р. з метою сприяння розвитку культурно-мистецького руху, традиційних арабських форм мистецтва через підтримку митців, особливо талановитої молоді. Товариство заснувало бібліотеку, інформаційний центр і перший у Королівстві культурний центр в Ер-Ріяді [9]. Штаб-квартира Товариства знаходиться в Ер-Ріяді, також існує 16 відділень, розміщених по всій країні.

У рамках реалізації програми реформ «Бачення 2030» SASCA створило «Інститут культури і мистецтв для навчання» («Thaqif»). Основна мета інституту – навчання талановитих представників культури та мистецтв і забезпечення держави кваліфікованими кадрами, зокрема проведення навчальних курсів і програм з образотворчого мистецтва, фотографування, каліграфії, цифрового мистецтва та дизайну, художнього письма, музики, театрального й фольклорного мистецтва, кіномистецтва та кіно [10].

Національна бібліотека імені Короля Фахда (1990 р.) відіграє ключову роль у збереженні ісламської історичної спадщини. У бібліотеці зна-

ходиться велика колекція оригіналів рідкісних і давніх арабських, ісламських рукописів. Бібліотека посідає чільне місце в збереженні саудівської національної спадщини. У ній зберігаються саудівські книги, захищені дисертації, екземпляри національної преси, фото з історії Королівства. Бібліотека провадить активну роботу щодо обслуговування дослідників і студентів у тому числі через електронні он-лайн сервіси [11].

Фонд імені Короля Фейсала (1976 р.) – один із найбільших фондів у світі, який здійснює діяльність у сфері науки і медицини, культури та мистецтва через різні програми і проекти, а також шляхом присудження міжнародних премій короля Фейсала в 5 категоріях: служіння Ісламу, ісламські дослідження, арабська мова та література, наука, медицина. Фонд фінансує Центр вивчення та ісламських досліджень імені короля Фейсала.

Центр, відкритий у 1983 р., працює за 5 напрямками: наукові дослідження, бібліотеки, культурні справи, музеї й рукописи, навчальна робота. Установа фокусує свої дослідження у сфері Ісламу, політики, соціології та історичної спадщини. Центр має одну з найбільших в арабському світі бібліографічну базу даних, надходження якої містить понад 1 млн 200 тис. суб'єктів зберігання і стосується арабських та ісламських культурних цінностей. Установа підтримує зв'язок з іншими інституціями й суспільством через організацію форумів, симпозіумів, лекцій, виставок на відповідну тематику. З 1986 р. організовано понад 600 таких заходів. У спеціальних колекціях Центру зберігаються близько 28 тис. оригінальних манускриптів у 16 тис. томах, серед них – 1100 рідкісних екземплярів, а також 150 тис. копій манускриптів арабською, перською, турецькою мовами. При Установі діє один із найвідоміших центрів із відновлення рукописів у Саудівській Аравії. Центр вивчення та ісламських досліджень імені короля Фейсала організовує різні навчальні курси, у тому числі й із вивчення арабської мови [12].

Досліджуючи сферу культури Саудівської Аравії, уважаємо за необхідне надати коротку характеристику найпоширеніших видів мистецтва цієї країни. Варто зауважити, що впродовж тривалого часу культура, мистецтво Королівства розвивалася доволі ізольовано від решти світу в силу домінуючого релігійного чинника і традиційної системи в країні. Загалом сфера саудівської культури не схильна до значного соціального динамізму.

Королівство Саудівської Аравії має унікальну архітектурну історичну спадщину, яка формувалася роками. Дизайн і матеріали, з яких будували споруди, залежали від клімату, географії та запасів природних ресурсів. Так, наприклад, у західній частині Королівства поширені такі будівельні матеріали, як камінь і червона цегла, хоча в будівлях Джидди є корали з Червоного моря. На стиль сучасних саудівських архітекторів значний вплив мають споруди, виконані в традиційному стилі. Далеко не рідкісним явищем нині стало поєднання традиційних і ультрасучасних дизайнів, що, своєю чергою, посилює зв'язок між минулим та інноваційним майбутнім. Будівлі Університету Короля Сауда й Міжнародного аеропорту імені Короля Халіда – два яскраві приклади поєднання традиційного ісламського дизайну із сучасним. Також архітектурною особливістю країни є наявність мінаретів, які є як у маленьких селищах, так і у великих містах [6].

Каліграфія – шанований вид мистецтва в КСА, квінтесенція ісламської мистецької форми (арабська каліграфія вживалась для створення копій Корану). Як уже зазначалося вище, у музеях країни зібрані й представлені до розгляду рідкісні манускрипти. У Королівстві проводять спеціальні навчання з каліграфії, влаштовують змагання, щоб підтримати митців молодшої генерації [6].

Поезія – особливий вид мистецтва й важливий напрям арабського культурного життя, який користується великою популярністю серед населення з давніх часів. Серед бедуїнів була популярна усна поезія, за допомогою якої зберігалися історія, традиції, суспільні цінності. Нині поезія – шанований тип літературної творчості, поширеним є читання поезії, змагання серед поетів, навіть телевізійні [9].

Важливим складником культурної спадщини країни є традиційна арабська музика, що зазнала впливу музики бедуїнів і музики паломників з усього ісламського світу. Водночас народній музиці Королівства притаманні також суттєві регіональні відмінності. Народні танці користуються популярністю в країні. Національний танець, відомий як ардха, – чоловічий танець, що виконується з мечами. Техніка танцю однаманітна: танцюристи, розміщуючись у колі або у двох паралельних рядах, повторюють ритмічні колективні рухи, рухаючи мечами або старовинними рушницями, підкреслюючи тим самим бедуїнське минуле населення країни. У центрі серед танцюристів знаходиться поет. Саме такий варіант виконання танцю притаман-

ний центральному регіону країни – Неджду [6]. Недждійський бедуїнський танець ардха трансформований у національний. Культурна гегемонія Неджда проявляється в багатьох складниках культурного життя країни. Це є наслідком перебування при владі королівської родини Аль Сауд, які є вихідцями з Неджду.

Образотворче мистецтво в Королівстві з'явилося в другій половині ХХ ст. під впливом художників з Єгипту, Сирії, Йорданії. Оскільки зображення людини заборонено Кораном, основним жанром робіт саудівських художників-реалістів став пейзаж, а більшість художників надають перевагу імпресіонізму та абстракціонізму. Останніми роками, утім, почали з'являтися майстри-реалісти (поки їхні виставки нечисленні), що працюють у жанрі портрета. Театральне мистецтво в КСА, як прийнято вважати, з'явилося близько 40 років тому, проте постійних театральних колективів (і театрів) не було, натомість існували кілька самодіяльних колективів (де не було жінок-актрис, а їхні ролі виконували чоловіки). Однак у жовтні 2010 р. першу виставу показала трупа, що складалася виключно із жінок. Довгий час кінематографія офіційно в країні була відсутня, але були ентузіасти, які знімали фільми (як документальні, так і художні) в країнах Перської затоки, Європи, США [3, с. 104].

Загалом, незважаючи на те що саудівське суспільство було вкрай закритим і традиційним, процеси розвитку й модернізації йшли всередині нього ще до початку реалізації програми «Бачення 2030». Влада намагалася оптимально збалансувати ці процеси. Ідеологічна програма дому Саудів, що відображена в діяльності Міністерства культури й інформації, спрямована на консолідацію суспільства навколо держави як цінності з наголосом на саудівському націоналізмі, ідея якого цілеспрямовано формувалася й нині підтримується саудівськими ЗМІ в суспільній свідомості [3, с. 106].

Засоби масової інформації з'явилися в КСА досить давно. Першу передачу саудівське радіо провело в 1949 р. з Джидди. У 1979 р. створено центральне радіомовлення із центром в Ер-Ріяді. У програму передач включаються релігійні (до 60% ефірного часу), літературні (поезія), фольклорні матеріали, радіоспектаклі (як правило, єгипетського виробництва) для дітей і жінок, а також «цільові» передачі для студентів, військовослужбовців, поліцейських та інших [3, с. 104–105].

1965 р. в Королівстві з великими труднощами створено телебачення. Діють дев'ять каналів, із

яких два транслюють тільки релігійні передачі, а контент інших (включаючи спортивний) від 40 до 60% також містить передачі релігійного характеру. По каналах телебачення демонструються іноземні художні фільми виробництва Єгипту, Сирії, країн Перської затоки, Англії, Франції, США, які проходять сувору цензуру з тим, щоб вони не могли завдати шкоди релігійним і моральним цінностям саудівського суспільства [3, с. 105].

Держава зацікавлена в збереженні традиційних видів мистецтва, культурних традицій країни. Це яскраво проявляється в організації народних фестивалів, які регулярно проводяться в різних регіонах Королівства. У подібних заходах виступи артистів часто супроводжуються виставками-ярмарками виробів народних майстрів.

Головним і найвідомішим історико-культурним фестивалем у Королівстві є фестиваль Дженадрійя (Jenadriyah Heritage and Cultural Festival) в Ер-Ріяді. Це найдавніший фестиваль, який уперше проведений 1985 р. з метою демонстрації та підтримки існування традиційної культури та ремесел. Фестиваль організовується щорічно в лютому під керівництвом кронпринца і триває два тижні, його відвідують близько 1 млн. осіб. Фестиваль включає майже всі елементи традиційного історико-культурного саудівського спадку, у тому числі верблюжі перегони, традиційні музику, пісні й танці, мистецькі виставки, виставки продукції народних ремесел, інтелектуальні форуми, читання поезії тощо. На території проведення фестивалю розміщуються традиційні (історичні) селища, де можна наживо познайомитися зі способом життя й побутом саудівців давніх часів [6].

Традиційною і поширеною формою дозвілля чоловіків є верблюжі перегони, соколине полювання. Фестиваль верблюдів імені Короля Абдель Азіза (The King Abdul Aziz Camel Festival) – найвідоміший щорічний фестиваль, присвячений верблюдам і верблужим перегонам. Метою фестивалю є збереження й підтримання цього важливого елементу історичної спадщини країни, а також демонстрація історичної національної культури і зміцнення національної ідеї. Фестиваль проходить під королівським патронатом, характеризується культурним, туристичним, економічним, спортивним і розважальним різноманіттям.

Цьогорічний фестиваль, згідно з рішенням наслідного принца Мухаммеда бін Салмана, заплановано розпочати 1 грудня 2020 р. в районі, що знаходиться на південному сході від столиці

країни – Ер-Ряду. Щороку фестиваль нараховує близько 1800 учасників з різних куточків світу [13].

Важливо відмітити, що від початку створення Саудівської Аравії вона пройшла значний шлях модернізації, що торкалася різних сфер – політичної, економічної, гуманітарної. Завдяки доходам від продажу вуглеводнів держава змогла забезпечити високий матеріальний рівень добробуту своїх громадян. Однак у XXI ст. перед Королівством постали виклики та проблеми, вирішення яких вимагало оновлення економічної, суспільно-політичної моделі розвитку країни. У квітні 2016 р. ухвалена широкомасштабна програма фундаментальних перетворень «Бачення 2030», яка передбачає програму диверсифікації, лібералізації економіки, її мета – відмова від нафтової залежності, зокрема від нафти як виняткового джерела доходів держави, що має перетворити економіку Королівства на одну з найсучасніших економік світу. Програма передбачає не лише глибокі соціально-економічні реформи й системну модернізацію країни, а й переосмислення ісламської ідентичності в напрямі більшої поміркованості й толерантності.

У програмі реформ наголошено на трьох головних твердженнях: по-перше, Королівство є центром арабського та ісламського світу, по-друге, КСА прагне стати центром тяжіння для глобальних інвестицій, по-третє, перетворення країни на міжнародний транзитний хаб, центр торгівлі, що з'єднає три континенти: Азію, Африку та Європу [14].

У «Баченні 2030» підкреслено вірність ісламським принципам, передбачено укріплення позицій Королівства як лідера арабського й мусульманського світу, центру ісламської цивілізації. «Бачення 2030» спрямоване на посилення національної ідентичності, виховання нації в дусі патріотизму, консолідацію саудівського суспільства [14]. Однак саудівську ідентичність більше визначають не лише Іслам та «арабізм», а й «багатогранні зв'язки зі світом» [4, с. 60].

Значну увагу в програмі приділено значенню й розвитку культури; підтримці національної, арабської, ісламської історико-культурної спадщини країни, створенню нових закладів культури [14]. Створення «аматорських гуртків для дітей і підлітків» у «соціально-культурних клубах, що використовують сучасний світовий досвід», уперше в саудівській історії стало напрямом діяльності влади. До моменту завершення програми «витрати саудівської родини на культуру й дозвілля» повинні підвищитися з 2,9 до 6% [4, с. 60].

Соціально-економічна трансформація вимагає коштів. Хадж¹, як і «мусульманський туризм», названі одним із джерел її фінансування. Зрозуміло, що вплив великої кількості паломників супроводжується припливом фінансів, які мусульмани залишають у Королівстві. Згідно з програмою реформ, до 2030 р. число паломників у Саудівську Аравію має досягти 30 млн осіб (наприклад, у 2017–2018 рр. паломництво здійснили близько 2 млн осіб). Також заплановано створити найбільший у світі інтерактивний Ісламський музей у Медині. Не пов'язаний з Ісламом туризм проголошений одним із напрямів диверсифікації економіки. Влада вирішила відкрити частину територій Королівства для туризму. У зв'язку з цим вирішено використовувати острови Фарасан у Червоному морі, Тарут, Каран та Аль-Арабія в Перській затоці, а також Санафір і Тіран для організації туристичної зони. Виділена під туризм територія знаходиться на березі Червоного моря поряд із йорданським кордоном навпроти Єгипту. Також заплановано розширити співпрацю з ЮНЕСКО – подвоїти число саудівських об'єктів, включених до переліку об'єктів культурної спадщини людства [14; 4, с. 60; 5, с. 94].

Ще одним каталізатором для економічного зростання повинна стати індустрія розваг, зокрема відкриття кінотеатрів. Видача ліцензій кінотеатрам уже розпочалася. До 2030 р. в Саудівській Аравії планують відкрити понад 300 кінотеатрів – це 2 тис. кінозалів. У заяві уряду зазначено, що вони очікують отримати від кінотеатрів 24 млн дол. США надходжень в економіку, а також 30 тис. нових робочих місць [15].

У рамках модернізації країни в Королівстві робляться спроби поступової лібералізації, спрямованої переважно на покращення іміджу держави на міжнародній арені, який донедавна визначався консервативно-реакційним характером монархічного режиму. Так влада прагне інтегрувати країну в сучасний світ.

¹ Важливим пріоритетом для держави завжди була і є організація належних умов прийому паломників з усього світу для здійснення Хаджу, на що виділяються значні асигнування з бюджету. Із цією метою створено спеціальне Міністерство паломництва, яке 1993 р. розділилося на 2 інституції: Міністерство паломництва, яке має справу виключно з паломництвом, і Міністерство ісламських справ, вакфів, закликів й повчань. У районі міст Мекки й Медини розбудували потужну інфраструктуру, у тому числі аеропорт. Показовим складником політики Королівства щодо організації зустрічі паломників стало розширення можливостей перебування кількості осіб у двох найбільших святинях, зокрема в 1932 р. Священна Мечеть у Мецці й Мечеть Пророка в Медині вміщали 48 тис. і 17 тис. віруючих відповідно, а після 1992 р. – 1 млн і понад 500 тис. віруючих [6].

Так, у гуманітарній сфері одним із прикладів повороту Королівства до відкритості став турнір зі швидких шахів, що проводився в КСА наприкінці грудня 2017 р. Парадокс полягав у тому, що у 2015 р. саудівські улеми оприлюднили рішення про заборону шахів. Однак історія шахів свідчить про те, що саме арабам шахи зобов'язані своєю популярністю у світі. Турнір у Саудівській Аравії був присвячений королю Салману ібн Абдул-Азіз Аль Сауду. Варто зауважити, що серед 240 гравців були жінки із 70 країн, яким був запропонований спеціальний дрес-код: темні штани й светри, що закривають шиї [5, с. 95].

У квітні 2018 р. в Ер-Ріяді відбувся публічний кінопоказ, на якому за спеціальними запрошеннями були присутні представники еліти саудівського суспільства. Це був перший кінопоказ з моменту скасування заборони кінотеатрів, який діяв у країні 35 років. Однак було оголошено, що всі фільми будуть проходити цензуру з метою визначення їх відповідності моральним цінностям суспільства [16]. Саудівська Аравія також узяла участь у Канському кінофестивалі. Проведене у вересні 2018 р. святкування Національного дня Саудівської Аравії супроводжувалося феєрверками й концертами (на які допускалися й жінки). Частиною повсякденності стали театральні постановки, музичні вечори [4, с. 60]. Цікавою подією став Тиждень моди, ц якому взяли участь модельєри з 14 країн. На показі в Ер-Ріяді були присутні тільки жінки, а чоловіки, що супроводжували їх, перебували в сусідньому приміщенні [5, с. 96].

У результаті проведення реформ (у рамках програми «Бачення 2030») у червні 2018 р. Міністерство культури та інформації реорганізовано, як наслідок, створені 2 окремі міністерства – Міністерство культури й Міністерство засобів масової інформації.

На Міністерство культури покладено функції реалізації державної політики у сфері культури і здійснення вагомого внеску щодо виконання завдань програми «Бачення 2030» через скеровування культурної трансформації країни. Міністерство відіграє важливу роль у досягненні стратегічних цілей «Бачення 2030» за визначеними трьома напрямками (темами, які втілюють порядок денний програми реформ): створення енергійного суспільства, процвітаючої економіки, амбіційної нації. У «Баченні 2030» підкреслено, що культура – незамінний складник якості життя суспільства, тому Королівство має збільшити якісні й кількісні показники культурної активності. Міністерство культури має працювати над двома цими

завданнями [7; 17, с. 5–6, 13, 3]. Передбачається, що внесок культурного сектору в економіку країни становитиме 3% [17, с. 22].

27 березня 2019 р. Міністерство культури Королівства опублікувало документ «Наше культурне бачення для Королівства Саудівська Аравія», який визначив напрями роботи цієї Установи. Головне бачення Міністерства передбачає розвиток культури й мистецтв для покращення якості життя населення, посилення національної ідентичності, сприяння порозумінню в суспільстві. Місія Міністерства сформульована як надання підтримки самобутньої культури Саудівської Аравії, що залишається вірною своєму минулому та дивиться в майбутнє, дбайливо зберігаючи історичну спадщину й відкриваючи нові надихаючі форми вираження культурного різноманіття. Головні цілі для досягнення зазначених бачення та місії визначені як розвиток культури як способу життя, забезпечення використання можливостей культури в сприянні економічному зростанню, створення можливостей для міжнародного культурного обміну [17, с. 5–6]. Міністерством визначено 16 пріоритетних секторів, на яких буде сфокусована робота Установи: музеї, мова, кіно, музика, поезія, образотворче мистецтво, історична спадщина, бібліотеки, природна спадщина, дизайн одягу, виконавські види мистецтва, культурні фестивалі та події, книги й видавнича справа, архітектура та дизайн інтер'єру, археологія й ландшафт, їжа й кулінарне мистецтво [17, с. 8]. Для організації роботи і здійснення контролю в цих 16 культурних секторах створені 11 спеціальних органів управління, підзвітних Міністерству [17, с. 17–18].

Перша група культурних ініціатив включає 27 складників, які передбачають у тому числі створення нових установ або організацій нових заходів. До таких належать Міжнародний комплекс Короля Салмана для арабської мови, Міжнародний кінофестиваль (на узбережжі Червоного моря), стипендіальна культурна програма, Ед-Дірійя біенале, Національна театральна група, Національний музичний колектив, будинки культури, мистецькі академії, культурні нагороди, журнали, присвячені мистецтву й літературі, спеціалізовані музеї, Національний архів кіно, культурні фестивалі, дитяча культурна програма, запис усних традицій і нематеріальної культурної спадщини, щорічні виставки сучасного мистецтва, розвиток громадських бібліотек, тижні моди, національний кулінарний фестиваль тощо [7].

У «Нашому культурному баченні для Королівства Саудівська Аравія» зазначено, що Королівство буде демонструвати світові свою культуру, історичну спадщину, традиції й заохочувати міжнародний культурний обмін, відкриваючи свою країну світові [17, с. 3]. Міністерство культури покликане працювати в напрямі швидшого включення Королівства у світовий культурний діалог, який, своєю чергою, принесе в країну найкращі елементи з міжнародної культури [17, с. 20]. Важливо те, що Міністерство здійснюватиме політику, спрямовану на підтримку як історичної спадщини, так і сучасних культури й мистецтва, а також якомога ширше заохочуватиме всіх бажаючих до участі в культурній трансформації країни [17, с. 4]. Одним із ключових напрямів роботи Міністерства визначено визнання й підтримку талановитих осіб на місцевому та державному рівнях, особливо молоді, залучення їх до культурного життя країни. На це будуть спрямовані різні програми навчання, стипендіальне забезпечення тощо [17, с. 14].

У документі зазначено, що саудівська національна ідентичність має свої корені в культурних складниках, а саме: національній їжі, одязі, історичній спадщині, традиціях. Звернено увагу також на регіональні культурні відмінності й особливості, але при цьому наголошено, що збереження культури – це спільна справа всіх жителів Королівства [17, с. 10].

Загалом наголошено, що розвиток культурного сектору посилить національну ідентичність, принесе користь економіці, підвищить якість життя всіх жителів Королівства, посилить соціальну згуртованість, збільшить можливості працевлаштування, сприятиме тіснішим зв'язкам із країнами світу [17, с. 12]. Передбачено збільшення можливостей участі населення в культурному житті країни, щоб культура стала частиною повсякденного життя саудівців.

У 2020 р. Міністерство культури Королівства опублікувало перший звіт («Cultural Status Report 2019: Features and Statistics») щодо досягнень у сфері культури, зокрема в 16 секторах, зазначених вище (звіт містить 16 розділів). Звіт став частиною «Ініціативи програми якості життя» в рамках «Бачення 2030». Подібний документ заплановано готувати щорічно. Серед багатьох досягнень за 2019 р. виокремимо такі: арабською мовою перекладено 5463 книги, опубліковано 161 саудівських літературно-художніх творів, 11 саудівських університетів запровадили програми навчання з модного дизайну, відбулося 255 мистецьких виставок, 54 особи стали стипендіатами з навчання кулінар-

ного мистецтву; надавалася підтримка функціонуванню 16 природних заповідників і 2329 бібліотек тощо. Відзначено, що зростає інтерес населення країни до культурних подій – театральних вистав, фільмів, музеїв, фестивалів, як наслідок, 55% жителів Королівства у 2019 р. відвідали як мінімум 1 таку культурну подію [18].

Визначною подією розвитку культурного й мистецького життя Королівства та результатом прогресивних реформ стало перше офіційне визнання на рівні держави й включення до відповідного державного переліку (Unified Saudi Occupational Classification) 80 професій із різних галузей культури й мистецтва. До переліку цих професій нині входять, наприклад, театральний продюсер, директор кіно, дизайнер з освітлення, спеціаліст із відновлення документів і рукописів, дизайнер виставок, текстильний дизайнер тощо. Така легалізація сучасних видів діяльності має сприяти переходу креативу митців із «рівня хобі» до професійного рівня, що, своєю чергою, сприятиме розвитку культурного сектору країни й перетворенню його на потужну індустрію, що відповідає завданням «Бачення 2030» [19].

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що розвиток саудівської культури майже повністю визначається державою, відбувається за домінування релігійних переконань і характеризується значним впливом історичних традицій. Саудівська Аравія є багьківщиною Ісламу, ісламські цінності мають сильний вплив на формування й розвиток саудівської культури. Для саудівської культури притаманна традиційність, яка особливо помітна під час проведення історико-культурних фестивалів, що проходять під знаком панування народних звичаїв. Збереження традицій забезпечує стійкість національної культури. Проте водночас надмірна традиційність породжує консерватизм у розвитку культурного життя. Державна політика Королівства Саудівська Аравія спрямована на формування і збереження національної культури, чому сприяє діяльність державних культурних інституцій. Помітним залишається той факт, що країні притаманні регіональні культурні відмінності. Однак культурна політика влади спрямована на зміцнення національної ідентичності як консолідуючої основи для розвитку держави й підтримання існування режиму.

На сучасному етапі в Королівстві відбуваються масштабні реформи, які значною мірою впливають на культурне життя країни. Реформи передбачають виведення країни не тільки на передові економічні позиції у світі, а й на рівень загальноприйнятих світових стандартів у сфері культурного життя сус-

пільства. Нині можна спостерігати позитивні зрушення в культурній сфері в Саудівській Аравії, які є наслідками її трансформації відповідно до вимог сучасності. Відбувається певна лібералізація та урізноманітнення культурного життя суспільства. Розвиток сфери культури в країні визначений пріоритетом державної політики, оскільки вона повинна стати складником економічного зростання і зміцнити національну ідентичність. Важливо відмітити, що нині характерною особливістю країни є значна частка молоді серед населення. Так, понад 60% населення країни – це молодь до 30 років, для яких особливо важливими є реформи у сфері культури.

Розвиток саудівської національної культури доповнюється новаціями, які є не просто оновленням, а народженням сучасних традицій, що стають цінністю для сучасного й наступного покоління. У сучасній саудівській національній культурі чітко простежується співіснування традиційного та інноваційного, що є цілком логічним явищем, адже традиції і новації в національній культурі – два невід’ємні процеси її існування та розвитку.

На сучасному етапі керівництво країни намагається прагматично поєднати новації з практики Заходу й саудівські традиції. Культурне життя країни наповнюється новими успішними мистецькими проектами та заходами. Державною підтримкою забезпечуються нові культурні ініціативи, що стосуються сучасного мистецтва, однак при цьому держава працює в напрямі збереження історико-культурних цінностей, зміцнення самотутніх культурних традицій, а також відкриття країни світові через знайомство з її культурним надбанням. КСА намагається використати культурну спадщину для формування її позитивного іміджу на міжнародній арені через відкриття світовому співтовариству своєї культурної унікальності й привабливості, цінностей, історії.

Загалом процес модернізації триває, і країна набуває нового вигляду. Водночас подальший успіх культурних трансформацій залежатиме від реалізації програми «Бачення 2030» і державної політики у сфері культури. Однак про повну свободу розвитку культурного й мистецького життя наразі не йдеться.

Список літератури:

1. David E. Long. *Culture and Customs of Saudi Arabia*. Westport, Connecticut – London, 2005. 131 p.
2. Nadav Samin. *Of Sand or Soil: Genealogy and Tribal Belonging in Saudi Arabia*. Princeton University Press, 2015. 304 p.
3. Ананьин М.И. Состояние дел в области культуры в Королевстве Саудовская Аравия. *Вестник РГГУ. Серия «Политология. История. Международные отношения»*. 2016. № 3. С. 102–107.
4. Косач Г.Г. Саудовская Аравия: трансформация власти и политики. *Мировая экономика и международные отношения*. 2019. Т. 63. № 4. С. 59–67.
5. Бибикова О.П. Реформы в Королевстве Саудовская Аравия. *Россия и мусульманский мир*. 2019. № 2 (312). С. 88–103.
6. About Saudi Arabia. The Embassy of the Kingdom of Saudi Arabia. URL: www.saudiembassy.net/about-saudi-arabia.
7. Saudi Arabia Ministry of Culture. URL: www.moc.gov.sa.
8. Culture and Heritage. G20. Saudi Arabia 2020. URL: <https://g20.org/en/aboutksa/Pages/cultureandheritage.aspx>.
9. Culture, Traditions and Art. Saudi Arabian Cultural Mission. URL: <https://sacm.org.au/culture-traditions-and-art/>.
10. Saudi culture society launches institute for arts and culture training. *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/1381546/saudi-arabia>.
11. King Fahd National Library. URL: kfnl.gov.sa.
12. King Faisal Foundation. URL: kff.com.
13. Saudi Arabia: King Abdul Aziz Camel Festival to begin December 1. *Gulf News*. URL: <https://gulfnews.com/world/gulf/saudi/saudi-arabia-king-abdul-aziz-camel-festival-to-begin-december-1-1.73143289>.
14. Saudi Vision 2030. URL: vision2030.gov.sa/en.
15. В Саудовской Аравии сняли 35-летний запрет на кинотеатры. *Arabmir.net*. URL: <https://arabmir.net/kultura-saudovskaya-araviya/v-saudovskoy-aravii-snyali-35-letniy-zapret-na-kinoteatry>.
16. В Саудовской Аравии впервые за 35 лет прошел кинопоказ. *Arabmir.net*. URL: <https://arabmir.net/kultura-saudovskaya-araviya/v-saudovskoy-aravii-vpervye-za-35-let-proshel-kinopokaz>.
17. Our Cultural Vision for the Kingdom of Saudi Arabia. *Ministry of Culture*. URL: www.moc.gov.sa/sites/default/files/2019-04/Cultural_Vision_EN_0.pdf.
18. Saudi Arabia releases cultural report. *Arab News*. URL: www.arabnews.com/node/1690866/saudi-arabia.
19. Arts and culture jobs in Saudi Arabia get official status in national first. *Arab News*. URL: www.arabnews.com/node/1691486/saudi-arabia.

Mudriievska I.I. THE CULTURE OF THE KINGDOM OF SAUDI ARABIA: HISTORICAL OVERVIEW AND CURRENT SITUATION

The article provides a historical overview and considers the current situation in culture issues of the Kingdom of Saudi Arabia. It is noted that the culture and traditions of Saudi Arabia had been influenced by the Arab, Islamic heritage, Bedouin traditions, and the historical role of the country as an ancient trade center. The activity of the main cultural institutions of this country is outlined. Attention is paid to architectural restoration projects that have important historical and cultural significance for the Kingdom of Saudi Arabia. The most common types of Saudi art are briefly described. It is emphasized that the state is interested in preserving traditional culture and art, which is manifested in organization of folk festivals, which are regularly held in different regions of the country.

The changes and innovations that have taken place in the sphere of culture in the context of the implementation of Saudi Vision 2030 are analyzed. The role of the Ministry of Culture as a new state institution, which is responsible for the implementation of the state policy in the sphere of culture and leading the cultural transformation of Saudi Arabia is studied. The influence of the culture on strengthening national identity and social consolidation is noted. It is concluded that the development of Saudi culture is almost completely determined by the state, is dominated by religious belief and characterized by a significant influence of historical traditions. However, at the present stage in the Kingdom of Saudi Arabia there is a certain liberalization and diversification of the cultural life, which is filled with new successful projects and activities related to the contemporary culture and art. However, the preservation of the historical and cultural heritage remains an important component of cultural politics, and the process of opening the country to the world through acquaintance with its cultural heritage has also begun. It is noted that the cultural transformation continues and its further course will depend on the implementation of Saudi Vision 2030 and the state policy in the sphere of culture.

Key words: Kingdom of Saudi Arabia, culture, art, institution, traditions, innovations, Saudi Vision 2030, national identity.